

УДК 355:378:351.746.1

О. Р. ЗАБОЛОНА,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри прикордонного контролю
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

**ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ
ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ
ДО НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН
КАФЕДРИ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ**

У статті подано обґрунтування шляхів формування у майбутніх офіцерів-прикордонників мотивації до навчально-пізнавальної діяльності засобами інтерактивного навчання в процесі вивчення дисциплін кафедри прикордонного контролю.

Ключові слова: *мотивація, навчально-пізнавальна діяльність, інтерактивні методи навчання, дисципліни кафедри прикордонного контролю, майбутні офіцери-прикордонники.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зміни, що відбуваються в нашій державі в політичній і соціально-економічній сферах, супроводжуються появою нових підходів до професійної підготовки фахівців усіх галузей. На сучасному етапі розвитку Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) до захисників кордону висувуються високі вимоги щодо рівня професіоналізму. Досвід роботи науково-педагогічного складу Національної академії Державної прикордонної служби України (далі – НАДПСУ) свідчить про те, що для належної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності з охорони кордону та здійснення пропускових операцій в пунктах пропуску через державний кордон

необхідно формувати у них мотивацію до навчально-пізнавальної діяльності. З цією метою поряд із традиційними прийомами, такими як роз'яснення значущості навчання, розкриття перспектив подальшого життя, застосування заохочення і покарання, необхідно застосовувати й інтерактивні методи навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблема формування у майбутніх офіцерів-прикордонників мотивації до навчально-пізнавальної діяльності на сьогодні є досить актуальною, однак до кінця невирішеною у педагогічній науці та практиці. Вона постійно привертає до себе увагу вітчизняних та зарубіжних педагогів. На визначальну роль мотивації в діяльності вказували К. Абульханова-Славська, Г. Костюк, С. Максименко, С. Рубінштейн. Дослідженню проблеми формування й розвитку мотивації присвячені роботи О. Вербицького, О. Галуса, Л. Дунець, С. Занюка, І. Зимньої, А. Маркової, В. Семиченко, В. Сластьоніна, П. Якобсона та ін. Питання формування мотивації до навчально-пізнавальної діяльності вивчали Ю. Бабанський, Л. Божович, Г. Щукіна тощо. Разом з тим, незважаючи на значну кількість існуючих досліджень з даної проблеми, на сьогодні питання формування мотивації майбутніх офіцерів-прикордонників до навчально-пізнавальної діяльності залишається недостатньо дослідженим та потребує особливої уваги.

Мета статті полягає в обґрунтуванні шляхів формування мотивації майбутніх офіцерів-прикордонників до навчально-пізнавальної діяльності засобами інтерактивного навчання в процесі вивчення дисциплін кафедри прикордонного контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роль мотивації в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця беззаперечна. О. Гребенюк, А. Маркова, Д. Узнадзе зазначають, що для підвищення ефективності навчально-професійної діяльності майбутніх фахівців важливо глибоко розуміти й постійно вдосконалювати їхню потрібнісно-мотиваційну сферу.

Ефективність навчання залежить насамперед від ставлення того, хто навчається, до самого процесу навчання. Тому для педагогів вищої школи важливим є не просто передати свої знання тим, хто навчається, а викликати у них інтерес до процесу пізнання та оволодіння майбутньою професією, який поступово переростає у бажання навчатися та спонукає до оволодіння системою необхідних знань, умінь і способів діяльності, постійного самовдосконалення.

Будь-яка діяльність породжується певними мотивами. Д. Узнадзе підкреслював, що потреба є джерелом активності. Там, де немає ніякої потреби, не може бути і мови про активність. Глибоке пізнання мотивів навчально-професійної діяльності студентів може забезпечити успіх, спрямувати їхню активність у русло професійного розвитку [1, с. 89].

Відповідно до закону Йеркса – Додсона, який було сформульовано декілька десятиліть тому, ефективність діяльності залежить від сили мотивації: чим сильніше спонукання до дії, тим вища результативність діяльності. Ця теза стосується і навчально-пізнавальної діяльності курсантів [2, с. 401].

Поняття “мотивація” у психології характеризується як: система взаємопов’язаних мотивів, що обумовлюють поведінку, діяльність особистості [3]; сукупність спонукальних факторів, які визначають активність особистості; усі мотиви, потреби, стимули, ситуативні чинники, які спонукають поведінку людини [4]. На думку Маслоу, мотивація – це співвіднесення цілей, що стоять перед людиною, яких вона прагне досягти, і внутрішньої активності особистості, тобто її бажань, потреб і можливостей [5]. С. Гончаренко визначає мотивацію як систему мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності чи поведінки [6, с. 217].

Мотив (від фр. *motif* і лат. *moveo* – рухаю) – це внутрішня спонукальна сила, що забезпечує інтерес особистості до діяльності, активізує її зусилля [2, с. 401]. На думку С. Гончаренка, мотив – це те, заради чого здійснюється діяльність, стимул, що спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Педагог зазначає, що мотивами можуть бути уявлення і ідеї, почуття й переживання, які виражають матеріальні та духовні потреби [6, с. 217]. У Сучасному тлумачному психологічному словнику “мотив” трактується як причина, яка лежить в основі вибору дій і вчинків; сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що викликають активність суб’єкта [7, с. 264]. Мотив виступає спонуканням людини до певних дій у зв’язку з необхідністю, тобто є наслідком певних людських потреб.

Н. Мешков, А. Реан, В. Якунін у своїх дослідженнях довели, що студенти з різними рівнями підготовки відрізняються один від одного не за рівнем інтелекту, а силою, якістю і типом мотивації навчальної діяльності. На думку дослідників, висока позитивна мотивація може компенсувати недостатній рівень знань, умінь та навичок. Тому для досягнення успіхів у навчанні студентами з недостатніми особистісними здібностями необхідно розвивати у них мотивацію. Однак у зворотному напрямку компенсаторний механізм не спрацьовує, тобто яким би здібним і ерудованим не був

студент, без бажання і прагнення до навчання високих успіхів він не досягне [2, с. 401].

У психолого-педагогічних дослідженнях, присвячених вивченню навчально-пізнавальної діяльності, розрізняють зовнішні та внутрішні мотиви. Внутрішні мотиви, на відміну від зовнішніх, пов'язані із змістом навчальних дисциплін. Мова йде про внутрішню мотивацію, якщо студенту цікаво навчатися, тому що він отримує нові знання. До внутрішніх мотивів можна віднести мотиви пізнавальної діяльності, інтересу до змісту навчання, мотиви оволодіння загальними способами дій, виявлення причинно-наслідкових зв'язків в досліджуваному навчальному матеріалі, усвідомленість вибору професії тощо. Якщо ж студент навчається, щоб отримати стипендію, схвалення батьків, підвищити свій рейтинг та престиж у навчальній групі, це означає, що у нього яскраво виражені зовнішні мотиви навчальної діяльності. При зовнішній мотивації, як зазначають Л. Подоляк та В. Юрченко, студенти виявляють споживацьке ставлення до учіння, навчальний матеріал вони засвоюють (запам'ятовують) для близької цілі (відповісти на семінарі, скласти залік), а після відтворення швидко забувають. При внутрішній мотивації навчально-професійної діяльності у студента на першому місці – професійні та пізнавальні інтереси [8, с. 161]. Для курсантів з високим рівнем підготовки характерною є внутрішня мотивація: вони мають потребу в опануванні професії на високому рівні, зорієнтовані на набування міцних професійних знань і практичних умінь. Щодо курсантів з низьким рівнем підготовки, то їхні мотиви загалом зовнішні, ситуативні: уникнути осуду і покарання за низьку успішність, не залишитися без стипендії тощо.

Проте слід зазначити, що серед зовнішніх мотивів є досить важливі. Потреба в досягненні в своїй структурі має два головних компоненти – прагнення успіху і уникнення невдачі. Про сутність мотивації невдачі вели мову Дж. Аткинсон, М. Маер, Д. Маклеланд, Ю. Орлов. Як зазначають учені, допомагає успішному учінню студентів мотивація самоствердження, бажання продемонструвати свої реальні й можливі досягнення. Правда, якщо студент гіпертрофовано залежить від успіху, він обирає стратегію обережності, тоді при невдачах він не може організувати свою діяльність. Такий студент уникає труднощів, відмовляється від подальшої роботи або надає перевагу найпростішим навчальним завданням [8, с. 161].

З метою формування у майбутніх офіцерів-прикордонників мотивації до навчально-пізнавальної діяльності необхідно організувати цілеспрямовану роботу з формування у курсантів НАДПСУ певних мотивів, що

стимулюють їхню активність у процесі професійного розвитку. На основі аналізу досліджень проблем мотивації, з урахуванням специфіки процесу розвитку в курсантів готовності до майбутньої професійної діяльності було визначено, що найбільш значимими для них є професійно-ціннісні мотиви (підготовка до виконання службових обов'язків в майбутній професійній діяльності), навчально-пізнавальні мотиви (освоєння нових нормативно-правових документів, що регламентують порядок здійснення прикордонного контролю; розширення спеціальних знань при вивченні дисциплін кафедри прикордонного контролю; особистісне прагнення до поповнення знань у сфері здійснення пропускових операцій тощо) й мотиви саморозвитку в сфері здійснення прикордонного контролю. При цьому утилітарні мотиви (прагнення одержати схвалення з боку викладача, уникнення покарання за погане навчання та ін.) також впливають на результативність навчально-пізнавальної діяльності.

З урахуванням результатів проведеного аналізу щодо виявлення домінуючих мотивів навчально-пізнавальної діяльності, а також того, що мотиви формуються в діяльності, можна зробити висновок, що необхідно створити такі умови, які б сприяли особистісному залученню курсанта у процес навчання. У психолого-педагогічних дослідженнях, присвячених вивченню методів навчання, зазначено, що найвищого показника щодо ефективності навчання можна досягнути шляхом навчання інших, тобто будучи його суб'єктом. Така позиція учасників навчально-пізнавального процесу передбачена при застосуванні активних та інтерактивних методів навчання.

Проведений аналіз наукових публікацій свідчить про те, що останнім часом до питання застосування інтерактивних методів у навчальному процесі звертаються все більше науковців (Т. Дуткевич, О. Єльнікова, О. Комар, Г. Кривчикова, І. Мельничук, О. Пехота, Л. Пироженко, О. Пометун, М. Скрипник, С. Сисоєва та багато ін.).

Поняття "інтерактивний" запозичено з англійської мови, що в перекладі означає "inter" – взаємний та "act" – діяти, тобто той, що взаємодіє. Сутність інтерактивних методів навчання, на думку О. Пометун, полягає в тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх тих, хто навчається і навчає [9]. О. Комар розглядає інтерактивний метод навчання як впорядкований спосіб активної суб'єкт-суб'єктної взаємодії між усіма учасниками навчального процесу, спрямований на досягнення цілей і завдань освіти, який сприяє накопиченню в учасників соціального досвіду

спілкування та освоєнню ними соціальних методів організації навчальної діяльності [10].

Перевага інтерактивних методів навчання полягає в тому, що курсанти засвоюють навчальний матеріал усвідомлено, активно. Такі методи підвищують їхній інтерес до набування знань. Оскільки за інтерактивного навчання відбувається постійна взаємодія всіх його учасників між собою, то можемо стверджувати, що кожен курсант здатен своїми діями внести зміни у поведінку іншого і в той же час змінити свою поведінку під впливом дій своїх колег. Особливістю інтерактивних методів навчання є використання курсантами особистого досвіду при розв'язанні проблемних питань. Оскільки за інтерактивного навчання усі курсанти виступають суб'єктами навчання, то вони не лише навчаються самі, але й навчають своїм прикладом інших.

Я. Коменський зазначав, що навчання буде посильним, якщо правильно обрати методи навчання [11, с. 273]. Використання інтерактивних методів навчання є одним із важливих засобів формування мотивації майбутніх фахівців до навчально-пізнавальної діяльності. Завдяки подібним методам відбувається переорієнтація від когнітивного до діяльнісного підходу, формується позитивна взаємодія між учасниками навчального процесу, що, у свою чергу, позитивно впливає на якість запам'ятовування навчального матеріалу.

Застосування методів навчання, які спонукають до самостійного відкриття знань, сприяє формуванню пізнавального інтересу курсантів. Для того щоб курсанти активно засвоювали матеріал, необхідно їх зацікавити. Цього можна досягти шляхом створення приємної невимушеної атмосфери, використовуючи інтерактивні методи на початку заняття для знайомства викладача з курсантами навчальної групи, а також для знайомства курсантів між собою, їх "розігріву", згуртування групи та створення правил, яких необхідно дотримуватися на заняттях з певної навчальної дисципліни. Такі методи навчання сприяють організації комунікації учасників навчального процесу, що дозволить їм подолати страх говорити, тобто висловлювати свою точку зору, не боячись при цьому помилитися. О. Пометун зазначає, що інтерактивна взаємодія виключає домінування будь-якої думки або будь-якого учасника навчального процесу над іншими [9].

Стійкий пізнавальний інтерес до вивчення дисциплін кафедри прикордонного контролю обумовлений інтересом курсантів до обраної професії, сформувати який можна шляхом професійного спрямування навчання. Цього можна досягнути шляхом використання прикладів з власного досві-

ду, створення ситуацій, що можуть виникнути в пункті пропуску через державний кордон. Таку можливість надає метод “Рольової гри”, який передбачає тісний зв’язок з майбутньою професійною діяльністю. За допомогою подібного методу розглядаються реальні службові ситуації, особливості майбутньої професії. За допомогою методу “Рольової гри” у курсантів формується цілісне розуміння майбутньої професійної діяльності. Основною перевагою цього методу є те, що у разі його застосування з’являється мотивація для вивчення навчальної дисципліни.

Прикладом інтерактивного методу, що сприяє формуванню мотивації майбутніх офіцерів-прикордонників до навчально-пізнавальної діяльності може бути метод “Очікування” [12, с. 50]. Сутність цього методу полягає у тому, щоб на початку заняття усі курсанти навчальної групи висловили, що вони очікують зокрема від цього заняття або від вивчення навчальної дисципліни в цілому. Це дасть змогу викладачеві усвідомити, чому слід приділити більше уваги, та дещо скоригувати план проведення заняття, а курсантам – бути уважними й активними, оскільки кожен з них буде зацікавлений у тому, щоб саме його потреби були задоволені. При проведенні зазначеного методу необхідно записувати всі очікування, які будуть висловлювати майбутні офіцери-прикордонники, на дошці або на заздалегідь підготовленому великому аркуші паперу, який необхідно розмістити на видному місці і зберігати там протягом усього заняття. Це допоможе викладачеві постійно підтримувати увагу курсантів на занятті, оскільки всі вони будуть стежити за тим, яких саме очікувань було досягнуто.

Ще один метод, що сприяє формуванню мотивації пізнавального процесу слухачів, – це метод “Чия це проблема?” [13, с. 18]. Досвід науково-педагогічного складу кафедри прикордонного контролю свідчить про те, що часто курсанти сприймають новий матеріал досить відсторонено. Нерідко ще недосвідчені прикордонники не усвідомлюють, наскільки серйозними можуть бути наслідки дій однієї людини як для найближчого оточення, так і для широкого загалу. Метод “Чия це проблема?” допомагає майбутнім офіцерам прикордонного відомства усвідомити глибину наслідків несумлінного виконання своїх службових обов’язків як для самого виконавця, так і для всього його оточення та суспільства загалом. Для застосування подібного методу необхідно підготувати приклад ситуації неякісного виконання своїх безпосередніх обов’язків прикордонниками та запропонувати курсантам визначити наслідки, що можуть настати в результаті таких дій. Це може бути відеозапис, стаття із газети або ситуація, наведена із практичного

досвіду. Наприклад, випадок засудження військовослужбовця за сприяння незаконному перетину державного кордону нелегальним мігрантам, або випадок притягнення до відповідальності інспектора прикордонної служби за те, що через власну неуважність чи відсутність необхідних знань ним було пропущено порушника державного кордону з підробленим паспортним документом. Усіх курсантів навчальної групи необхідно розподілити на три підгрупи, кожна з яких повинна буде заповнити відповідний стовпець: наслідки для самого військовослужбовця ДПСУ, його найближчого оточення (його родини, колег по службі, безпосередніх командирів і начальників, його підрозділу тощо) та для ширшого оточення в цілому (прикордонного загону, іміджу всієї Державної прикордонної служби, ставлення населення до прикордонників, санкції з боку вищих державних структур). Наприклад, дисциплінарні покарання, вплив на матеріально-фінансове становище родини, пониження в посаді тощо. При застосуванні даного методу важливим є підвести слухачів до усвідомлення того, що неякісне виконання своїх службових обов'язків однією людиною має негативні наслідки не лише для неї, а й для найближчого її оточення, а також відобразити, як це може вплинути на суспільство, міжнародні відносини.

Висновки. Результати аналізу психолого-педагогічної літератури свідчать про те, що на сьогодні проблема формування мотивації курсантів до навчально-пізнавальної діяльності є досить актуальною. Науково-педагогічним складом кафедри прикордонного контролю постійно здійснюється удосконалення існуючих та пошук нових шляхів формування зазначеної мотивації майбутніх офіцерів-прикордонників, одним з яких є використання інтерактивних методів навчання. Застосування зазначених методів при викладанні дисциплін кафедри прикордонного контролю сприяє формуванню у курсантів мотивації до навчально-пізнавальної діяльності, розвитку зацікавленості в оволодінні майбутньою професією.

У подальшому науковому дослідженні доцільно розробити методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо застосування інтерактивних методів навчання для формування у майбутніх офіцерів-прикордонників мотивації до навчально-пізнавальної діяльності при вивченні дисциплін кафедри прикордонного контролю.

Список використаної літератури

1. Узнадзе Д. Н. Экспериментальные основы психологии установки / Д. Н. Узнадзе. – Тбилиси : АН Груз. ССР, 1961. – 210 с.

2. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.
3. Басова Н. В. Педагогика и психология / Н. В. Басова. – Ростов н/Д : Феникс, 2000. – 416 с.
4. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посібник / С. С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
5. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / перевод. с англ. А. М. Татлыбаевой. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко ; [під ред. С. Головки]. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
7. Сучасний тлумачний психологічний словник : близько 2500 термінів / В. Б. Шапар ; ред. О. П. Чижова. – Харків : Прапор, 2007. – 640 с.
8. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : підручник / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – Вид. 2-ге. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.
9. Пометун О. І. Інтерактивні методи навчання / Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
10. Комар О. А. Інтерактивні методи як інноваційна складова сучасної дидактики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/379/1/interakt_inov_skladov.pdf
11. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : В 2-х т. / Я. А. Коменский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – 656 с.
12. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / Олена Пометун. – К., 2007. – 144 с.
13. Допоміжні методичні матеріали для застосування інтерактивного навчання в системі мультиплікації Державної прикордонної служби України : брошура. – К., 2012. – 32 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук Войцехівський О. Л.

Стаття надійшла до редакції 4.11.2013.

Заболотная Е. Р. Интерактивные методы обучения как средство формирования мотивации будущих офицеров-пограничников к учебно-познавательной деятельности в процессе изучения дисциплин кафедры пограничного контроля

В статье представлены обоснования путей формирования у будущих офицеров-пограничников мотивации к учебно-познавательной деятельности средствами интерактивного обучения в процессе изучения дисциплин кафедры пограничного контроля.

Ключевые слова: *мотивация, учебно-познавательная деятельность, интерактивные методы обучения, дисциплины кафедры пограничного контроля, будущие офицеры-пограничники.*

Zabolotna O. R. Interactive methods of education as means of formation of the future border guard officers' motivation to educational and cognitive activity while studying the disciplines of border control department

The article deals with the grounding of ways of formation of the future border guard officers' motivation to educational and cognitive activity by means of interactive education while studying the disciplines of border control department.

Keywords: *motivation, educational and cognitive activity, interactive methods of education, disciplines of border control department, future border guard officers.*